

ตำนานพระปริต

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศเธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

ทรงพระนิพนธ์

มหาเสวกตรี พระยาไพชยนต์เทพ

พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

หลวงแม่เจ้าเขียน รัตน ม.ป.ร. ๕

เมื่อปีมะเมีย พ.ศ. ๒๔๗๓

โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

คำนำ

มหาเสวกตรี พระยาไพชยนต์เทพ แจ้งความมายังราชบัณฑิตยสภาว่าจะจัดการปลงศพสนองคุณหลวงแม่เจ้าเชียน ซึ่งได้มีอุปการะมาแต่ยังเยาว์ ขออนุญาตพิมพ์หนังสือตำนานพระปริต พระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เพื่อแจกในงานนั้น ราชบัณฑิตยสภาจึงอนุญาตให้ตามประสงค์

เมื่อสมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงพระนิพนธ์ตำนานพระปริตเรื่องนี้ ได้ทรงพระนิพนธ์คำนำไว้ดังนี้ . . . . ตำนานพระปริตนี้เป็นคำอธิบายมูลเหตุที่จะเกิดมีราชปริต และลักษณการสวดพระปริต ตามซึ่งสอบสวนได้หลักฐานแต่ที่ต่าง ๆ และสันนิษฐานประกอบบ้าง ไม่ใช่บอกบัญชีรายเรื่องพระปริตและแปลพระปริต หนังสือที่บอกรายเรื่องพระปริตต่าง ๆ กับทั้งบทบาลี แจ้งอยู่ในหนังสือสวดมนต์ฉะบับหลวง ซึ่งสมเด็จพระสังฆราช (ปุสฺสเทว สา) วัดราชประดิษฐทรงรวบรวม มีฉะบับพิมพ์อยู่แล้ว คำแปลพระปริตก็มีความเก่า ซึ่งแปลครั้งรัชกาลที่ ๓ หอพระสมุด ฯ ได้พิมพ์แล้วความหนึ่ง กับความใหม่ซึ่งพระสาสนโสภณ วัดมกุฎกษัตริย์แปลและพิมพ์แล้วอีกความหนึ่ง ถ้าผู้ใดประสงค์จะทราบว่าพระปริตหรือบทบาลีสวดมนต์และอนุโมทนามีอันใดบ้าง หรือใคร่จะทราบว่าแปลเป็นภาษาไทยว่าอย่างไร ขอจงศึกษาในหนังสือ ๓ เล่มซึ่งได้ระบุชื่อมาแล้วนั้นเถิด . . . .

อนึ่งในการพิมพ์หนังสือเรื่องนี้ พระยาไพชยนต์เทพ ได้เรียงประวัติของหลวงแม่เจ้าเขียน โดยสังเขปส่งมา ขอให้พิมพ์ไว้เป็นที่ระลึกด้วย จึงได้พิมพ์ไว้ต่อท้ายคำนำนี้

ราชบัณฑิตยสภาขออนุโมทนาในกุศลบุญราศีทักษิณานุปทาน ซึ่งพระยาไพชยนต์เทพได้บำเพ็ญเป็นปัตติทานมัย มีกตัญญูกตาธรรมเป็นที่ตั้ง ขออำนาจแห่งกุศลนี้จงสำเร็จวิบากสุขแก่ผู้มรณะสมควรแก่คติอุปบัตินั้น ๆ เทอญ

ราชบัณฑิตยสภา

วันที่ ๒๕ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๗๓

ประวัติหลวงแม่เจ้าเขียน โดยสังเขป

หลวงแม่เจ้า เขียน เกิดในรัชชกาลที่ ๓ เมื่อวันอาทิตย เดือน ๖ ปีชวด พ.ศ. ๒๓๗๑ หลวงแม่เจ้าเขียนเล่าว่า เมื่อเริ่มเข้ารับราชการนั้น อายุได้ ๑๕ ปี ต้นรัชชกาลที่ ๔ (พ.ศ. ๒๓๙๘) ชั้นแรกเป็นทหารผู้หญิง ครั้นสิ้นรัชชกาลที่ ๔ แล้ว ก็คงรับราชการต่อมา ได้เลื่อนขึ้นเป็นนาย และเป็นนายจ่า ในตอนต้นรัชชกาลที่ ๕ ครั้นมาในราวกลางรัชชกาลที่ ๕ ได้เลื่อนเป็นหลวงแม่เจ้า เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรด ฯ ให้สร้างเหรียญรัตนาภรณ์รัชชกาลที่ ๔ ขึ้นเมื่อ ร.ศ. ๑๒๓ (พ.ศ. ๒๔๔๗) แล้วต่อมาอีกปี ๑ หลวงแม่เจ้าเขียนก็ได้พระราชทานเหรียญรัตนาภรณ์รัชชกาลที่ ๔ ชั้นที่ ๕ ถึง พ.ศ. ๒๔๕๓ หลวงแม่เจ้าเขียนชราทุพลภาพลง จึงกราบถวายบังคมลาออกรับพระราชทานเบี้ยบำนาญ เมื่อหลวงแม่เจ้าเขียนออกรับพระราชทานเบี้ยบำนาญแล้ว ก็ไปอยู่กับพระยาไพชยนต์เทพ จนถึงแก่กรรมด้วยโรคชราเมื่อวันที่ ๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๖๘ คำนวณอายุได้ ๙๖ ปี.

สารบาญ

ตำนานพระปริต

อธิบายเบื้องต้น

การสวดพระพุทธมนตร์ เช่นที่เราได้ฟังพระสงฆ์สวดในงานต่าง ๆ ที่จริงเป็น ๒ อย่างต่างกัน คือสวดพระธรรมเพื่อรักษาพระศาสนาอย่าง ๑ สวดพระปริตเพื่อจะคุ้มครองป้องกันภยันตรายอย่าง ๑ กิริยาที่สวดมนตร์พร้อม ๆ กัน จะสวดพระธรรมก็ดี หรือสวดพระปริตก็ดี เรียกว่าคณะสาธยาย (คำว่าสวด มาแต่คำสาธยายนั้นเอง) จะนำอธิบายเรื่องตำนานมาแสดงต่อไปโดยลำดับ แต่ขอบอกให้ท่านทั้งหลายเข้าใจไว้เสียก่อน ว่าความที่จะกล่าวนั้น พบหลักฐานบ้างเป็นแต่สันนิษฐานบ้าง แม้สันนิษฐานผิดไปต้องขออภัย และขอให้ท่านทั้งหลายช่วยค้นหาหลักฐานที่ถูกด้วย

ตำนานคณะสาธยาย

จะว่าด้วยการสวดคณะสาธยายก่อน ประเพณีที่พวกพุทธบริษัท คือพระภิกษุสงฆ์เป็นต้น ชวนกันท่องจำพระธรรมวินัยแล้วสวดพร้อม ๆ กันอย่างพระสวดมนตร์ทุกวันนี้ หาปรากฏว่ามีในครั้งพุทธกาลไม่ แม้อัฏฐกถาธรรมบทกล่าวในนิทานบางเรื่อง ว่าพระสงฆ์พุทธสาวกสวดปริตและพุทธมนตร์ตั้ง ๗ คืน ๗ วัน เช่นในเรื่องอายุวัฒนกุมาร ตอนสหัสสก็จะฟังเป็นหลักฐานไม่ได้ ด้วยอัฏฐกถาธรรมบทนั้นแต่งต่อเมื่อพุทธกาล

ล่วงแล้วเกือบ ๑๐๐๐ ปี เป็นสมัยเมื่อมีประเพณีสวดพระปริตเกิดขึ้นแล้ว พิเคราะห์ดูความที่อ้างไม่สมกับประเพณีในครั้งพุทธกาล เพราะพระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมวินัยด้วยภาษาบาลีอันเป็นภาษากลางสำหรับชาวมัชฌิมประเทศใช้พูดจากันแพร่หลายยิ่งกว่าภาษาอื่น ผู้ฟังพระธรรมเทศนาหรือผู้ที่รับพระธรรมไปเที่ยวสั่งสอนย่อมจำข้อความเป็นสำคัญ ส่วนถ้อยคำไม่รู้สึกลำบาก ด้วยเป็นภาษาซึ่งเข้าใจซึมซาบและใช้พูดจากันอยู่เสมอ เช่นเดียวกับเราฟังเทศน์ภาษาไทยทุกวันนี้ ก็ตั้งใจจำข้อความเป็นสำคัญ หาถือว่าจำเป็นจะต้องจำถ้อยคำสำนวนที่พระเทศน์ทั้งหมดไม่ ความที่ยกมาเป็นอุทาหรณ์นี้ได้ สันนิษฐานว่าการศึกษาและสั่งสอนพระธรรมวินัยเมื่อครั้งพุทธกาล ความจำเป็นที่จะต้องท่องและสวดซ้อมพร้อม ๆ กันเป็นคณะสาธยาย ก็ย่อมไม่มีด้วยเหตุอันเดียวกัน

ประเพณีที่พระสงฆ์สวดคณะสาธยาย ปรากฏมีขึ้นเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พระอริยสาวกทั้งหลาย มีพระมหากัสสปเป็นประธาน ประชุมกันณถ้ำสัตบรรณในแขวงกรุงราชคฤหมหานครทำสังคายนาพระธรรมวินัยเป็นครั้งแรก เพราะคำว่า "สังคายนา" นั้นเองแปลว่าซักซ้อมสวดพร้อม ๆ กัน จึงพึงเป็นหลักฐานได้ ว่าการที่พระสงฆ์สวดคณะสาธยายเกิดมีขึ้นเมื่อครั้งทำปฐมสังคายนานั้น เมื่อคิดดู ว่าเหตุใดพระสงฆ์อริยสาวกจึงใช้วิธีท่องจำพระธรรมวินัยแล้วสวดซ้อมพร้อม ๆ กัน ก็ดูเหมือนจะเห็นเค้าเงื่อน ด้วยเมื่อพระพุทธเจ้าใกล้จะเสด็จเข้าสู่พระนิพพานได้มีพระพุทธฎีกาตรัสสั่งแก่พระสาวกทั้งปวง ว่าพระธรรมวินัยจะแทน

พระองค์สืบไป ครั้นพระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพาน พระอริยสาวกจึงประชุมกัน สำรวจพระธรรมวินัยซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติตรัสสอน เพื่อจะรักษาไว้ให้เป็นหลักฐานมั่นคง ก็พระธรรมวินัยทั้งปวงนั้น เมื่อในสมัยพุทธกาลพระสาวกย่อมทรงจำไว้โดย "อัตถะ" (คือข้อความ) ดังกล่าวมาแล้ว ครั้นเมื่อสอบถามกันและกันในที่ประชุม พระสาวกต่างองค์คงแถลงโดย "พยัญชนะ" ต่างกัน (คือโดยสำนวนต่าง ๆ กัน) ซึ่งพากระเทือนไปถึงความเข้าใจอัตถะแตกต่างกันในบางแห่ง พระกัสสปจึงเลือกสรรพระสาวกซึ่งนิยมกันว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญ เช่นพระอานนท์ เป็นผู้เชี่ยวชาญในพระธรรม พระอุบาลี เป็นผู้เชี่ยวชาญในพระวินัย ให้เป็นผู้วินิจฉัย ข้าพเจ้าสันนิษฐานว่าคงจะมีพระสาวกองค์อื่นช่วยวินิจฉัยด้วยอีก เป็นทำนองอย่างอนุกรรมการ ๒ กอง ให้พระอานนท์กับพระอุบาลีเป็นประธานอนุกรรมการนั้นองค์ละกอง (หาใช่เพียงอาราธนาแต่ฉะเพาะพระอานนท์และพระอุบาลีให้เป็นผู้แสดงพระธรรมและพระวินัยแต่โดยลำพังดังความที่กล่าวในเรื่องตำนานสังคายนาชวนให้เข้าใจไม่) ต่อเมื่ออนุกรรมการวินิจฉัยลงมติแล้ว พระอานนท์จึงนำมติส่วนพระธรรม และพระอุบาลีนำมติส่วนพระวินัยมาแสดงในที่ประชุมพระอริยสาวกทั้งปวง เมื่อที่ประชุมยอมรับมติตามที่พระอานนท์และพระอุบาลีเสนอแล้ว จึงลงมติของที่ประชุมใหญ่ต่อไปอีกข้อหนึ่ง ว่าให้พระสงฆ์ท่องจำพระธรรมวินัย ทั้งอัตถะและพยัญชนะ (คือทั้งข้อความและสำนวน) อย่างเช่นพระอานนท์และพระอุบาลีเสนอนั้น เพื่อจะป้องกันมิให้เกิดแตกต่าง

กันได้อีก ถ้าเป็นสมัยปัจจุบันนี้ก็คงให้เขียนพระธรรมวินัยลงเป็นอักษร แล้วพิมพ์แจกกันรักษาไว้ แต่ในสมัยนั้นยังไม่ใช้วิธีจดเป็นอักษร จึงต้องใช้กระบวนท่องจำ การท่องจำจะอยู่ได้มั่นคงก็ต้องอาศัยซักซ้อมด้วยสวดสาธยาย จึงเกิดวิธีสวดคณะสาธยายพระธรรมวินัยขึ้น เมื่อพุทธศักราชปีที่ ๑ แล้วประพฤติเป็นแบบแผนสืบมาด้วยประการฉะนี้

ตำนานสาธยายธรรม

ที่นี้จะกล่าวอธิบายเรื่องสวดพระธรรมต่อไป พระธรรมวินัยซึ่งรวบรวมไว้เป็นหลักพระศาสนามีมากมายหลายคัมภีร์ด้วยกัน ผู้ศึกษาเช่นพระภิกษุซึ่งบวชใหม่เป็นต้น จำต้องท่องจำและหัดสาธยายไปทีละสูตรละส่วน แม้ถึงท่านผู้ที่สามารถทรงจำไว้ได้ทั้งหมดแล้ว จะสวดสาธยายพระธรรมวินัยให้หมดในคราวเดียวก็เป็นเวลาช้านานนัก จำต้องแบ่งสาธยายแต่คราวละส่วน วันหนึ่งสวดสาธยายส่วนหนึ่งพอสมควรแก่เวลา แล้วสวดสาธยายส่วนอื่นต่อ ๆ ไปในวันหลัง แต่คงมิให้ขาดสาธยายทุกวัน สันนิษฐานว่าประเพณีที่พระสวดมนต์เย็น อันถือเป็นกิจวัตต์ทั่วทุกสังฆารามสืบมาจนทุกวันนี้ เห็นจะเป็นประเพณีเก่าแก่สืบมาแต่สมัยเมื่อยังใช้ความท่องจำเป็นสำคัญ การสวดอย่างว่ามานี้เป็นการสวดสาธยายพระธรรม เพื่อจะรักษาหลักพระศาสนาไว้ให้มั่นคง แต่เมื่อมามีวิธีเขียนพระธรรมวินัยลงไว้เป็นอักษรได้ ความจำเป็นที่จะต้องท่องจำมีน้อยลง จึงคงท่องและสวดสาธยายพระธรรมวินัยแต่บางส่วน ซึ่งจำเป็นแก่กิจของพระสงฆ์ในชั้นหลัง

ตำนานสาธยายปริต

ที่นี้จะกล่าวอธิบายถึงการสวดพระปริตต่อไป คำว่า "ปริตฺต" แปลว่าคุ้มครอง การสวดพระปริตจึงหมายความว่า สวดเพื่อคุ้มครองป้องกันภยันตราย ผิดกับสวดสาธยายพระธรรมที่อธิบายมาแล้ว ประเพณีที่พระสงฆ์สวดพระปริตเกิดขึ้นในลังกาทวีปประมาณว่าเมื่อพุทธกาลล่วงแล้วราว ๕๐๐ ปี ในเรื่องตำนานพระพุทธศาสนาปรากฏ ว่าเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จเข้าพระนิพพานแล้วได้ ๓๐๐ ปีเศษ พระเจ้าอโศกมหาราชทรงอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนายกขึ้นเป็นศาสนาสำหรับประเทศในอินเดีย แล้วแต่งทูตให้เที่ยวประกาศคุณพระพุทธศาสนาไปยังนานาประเทศ พระเจ้าเทวานัมปิยดิศซึ่งครองกรุงลังกาเกิดเลื่อมใส จึงทูลขอให้พระเจ้าอโศกมหาราชจัดคณะสงฆ์ส่งไปประดิษฐานพระพุทธศาสนาในลังกาทวีป พระเจ้าอโศกก็ทรงอาราธนาพระมหินทรเถร ผู้เป็นราชบุตรพระองค์หนึ่ง ซึ่งออกทรงผนวชอยู่ ให้เป็นประธานพาคณะสงฆ์ไปสั่งสอนพระธรรมวินัยและให้อุปสมบทพวกชาวลังกา จึงได้ถือพระพุทธศาสนา และมีคณะสงฆ์ขึ้นในลังกาทวีปเป็นเดิมมา ก็แต่ลังกาทวีปเป็นประเทศอยู่ต่างหากจากอินเดีย ชาวลังกาไม่รู้ภาษาบาลีแพร่หลายเหมือนกับชาวอินเดีย การสอนและการรักษาพระธรรมวินัยในลังกาทวีปจึงต้องใช้ ๒ ภาษา คือสอนด้วยภาษาสิงหฬอันเป็นภาษาของชาวลังกา แต่ท่องจำพระธรรมวินัยรักษาไว้ด้วยภาษาบาลีตามเดิม ต่อภายหลังมาว่าเมื่อ พ.ศ. ๔๓๓ พระสงฆ์ในลังกาทวีปจึงได้ช่วยกันเขียนพระธรรมวินัยลงเป็นอักษร ทำให้ความจำเป็นต้องท่อง

จำน้อยลงกว่าแต่ก่อน ถึงกระนั้นการศึกษาพระธรรมวินัยที่ในลังกาทวีปก็ลำบากกว่าที่ในอินเดีย ด้วยจำต้องเรียนภาษาบาลีจนรู้แตกฉานก่อน จึงจะสามารถอ่านพระไตรปิฎกให้รอบรู้พระธรรมวินัยได้ การเรียนภาษาบาลีจึงถือกันว่าเป็นกิจของผู้ออกบวชจะต้องเรียน และนับถือกันว่าภาษาบาลีเป็นภาษาศักดิ์สิทธิ์ เพราะทรงไว้ซึ่งพระพุทธศาสนา แม้ผู้ซึ่งมิได้เรียนรู้ภาษาบาลี เมื่อได้ยินพระสงฆ์สาธยาย ก็รู้ว่าเป็นพระธรรมคำของพระพุทธเจ้า พากันอนุโมทนาสาธุการและถือว่าเป็นสิริมงคล แต่ในลังกาทวีปนั้นมีพวกทมิฬข้ามมาอยู่มาก ในเรื่องพงศาวดารปรากฏว่าพวกทมิฬมีอำนาจปกครองบ้านเมืองอยู่นาน ๆ ก็หลายครั้ง พวกทมิฬนับถือไสยศาสตร์พาศาสนาพราหมณ์มาสั่งสอนในลังกาทวีปด้วย ก็ตามคติศาสนาพราหมณ์นั้นนิยมว่าผู้ทรงพระเวทอาจจะร่ายมนตร์ให้เกิดสิริมงคลหรือป้องกันแก้ไขภยันตรายแก่มหาชนได้ สันนิษฐานว่าพวกชาวลังกาแม้ที่ถือพระพุทธศาสนาก็ย่อมมีเวลาปรารถนาสิริมงคล และมีเวลาหวาดหวั่นต่อภยันตรายตามธรรมดาสามัญมนุษย์ คงจะขอให้พระสงฆ์เถรานุเถระชาวลังกาช่วยหาทางในพระพุทธศาสนาสงเคราะห์ เพื่อให้เกิดสิริมงคลหรือป้องกันภยันตรายให้แก่ตนบ้าง พระสงฆ์มีความกรุณาจึงคิดวิธีสวดปริตขึ้นให้สมประสงค์ของประชาชน ก็แต่วิธีร่ายเวทมนตร์ของพราหมณ์นั้นเขาวิงวอนขอพรต่อพระเป็นเจ้า คติพระพุทธศาสนาห้ามการเช่นนั้น พระสงฆ์จึงค้นในพระไตรปิฎก เลือกเอาพระสูตรและปาฐพระคาถาสรรเสริญคุณพระรัตนตรัย อันมีตำนานอ้างว่าเกิดขึ้นเนื่องด้วยเหตุการณ์ต่าง ๆ มาสวดเป็นมนตร์ จะยก

พอเป็นตัวอย่างดังเลือกเอารัตนสูตร ซึ่งมีตำนานว่าพระอานนท์เคยถือคุณพระรัตนตรัยระงับโรคระบาดอันเกิดแต่ความอดอยากที่เมืองเวสาลี มาใช้เป็นมนตร์สวดเรื่องหนึ่งเป็นต้น สันนิษฐานว่าจะเกิดมีพระปริตขึ้นด้วยประการดังกล่าวมานี้ ชั้นเดิมจะสวดสูตรไหนหรือคาถาไหนก็เห็นจะแล้วแต่เหตุการณ์ เช่นนิมนต์ไปสวดเพื่อจะให้เป็นมงคล ก็สวดมงคลสูตร ถ้านิมนต์ไปสวดให้คนไข้เจ็บฟัง ก็สวดโพชฌงค์เป็นต้น แต่ชั้นเดิมเห็นจะหาได้ร้อยกรองพระปริตเข้าต่อเนื่องกันจึดยาวไม่ เมื่อมีวิธีสวดพระปริตเกิดขึ้นแล้ว คนทั้งหลายก็คงนิยมกันแพร่หลาย มีผู้ประสงค์ให้พระสงฆ์สวดพระปริตเพื่อเหตุการณ์อื่น ๆ กว้างขวางออกไป พระสงฆ์ก็ค้นหาพระสูตรและปาจีพระคาถาในพระไตรปิฎกมาสวดเป็นพระปริตมากขึ้นเป็นลำดับ

พระปริตภาณวาร

มีคำกล่าวในลังกาทวีปว่า (๑) เมื่อ พ.ศ. ๙๐๐ พระเถระทั้งหลายมีพระเรวัตตเถระเป็นประธาน ช่วยกันสำรวจรวมพระปริตต่าง ๆ เรียบเรียงเข้าไว้เป็นคัมภีร์เรียกว่า "ภาณวาร" สันนิษฐานว่าความคิดเดิมก็เห็นจะให้เป็นตำราสำหรับพระสงฆ์ท่องจำ และสวดพระปริตให้เป็นแบบแผนอันเดียวกัน เมื่อเกิดมีคัมภีร์ภาณวารอันรวบรวมพระพุทธมนตร์ทุกอย่างอยู่ในนั้น ก็เป็นธรรมดาที่คนทั้งหลายจะเกิดปรารถนาให้พระสงฆ์สวดพระพุทธมนตร์ตลอดทั้งคัมภีร์ภาณวารในเมื่อทำการพิธีสำคัญ แต่คัมภีร์

---

(๑) คำกล่าวนี้ปรากฏอยู่ในคำนำของนายธรรมรตนะ แต่งเมื่อพิมพ์หนังสือภาณวารใน ค.ศ. ๑๙๑๖ (พ.ศ. ๒๔๕๙)

ภาณวารยืดยาวมีพระปริตต่าง ๆ ถึง ๒๒ เรื่อง จัดไว้เป็น ๔ ภาค กว่าจะสวดตลอดเป็นเวลาช้านานกว่าครึ่งวัน จึงต้องคิดวิธีสวดภาณวารขึ้นอีกอย่างหนึ่ง คือนิมนต์คณะสงฆ์ให้ผลัดกันสวดคราวละ ๔ รูป และบางทีจะมีพระเถระผู้เชี่ยวชาญนั่งกำกับตรวจทานด้วยอีกรูป ๑ (เหมือนอย่างสวดภาณวารที่ไทยเราใช้เป็นแบบอยู่ทุกวันนี้) มีหลักฐานว่าชาวลังกานับถือคัมภีร์ภาณวารมาก ถึงมีพระมหาเถระองค์หนึ่งทรงนามว่า อโนมทัสสี แต่งอัฏฐกถาอธิบายคุณภาณวารขึ้นอีกคัมภีร์หนึ่ง ให้ชื่อว่าสารัตถสมุจจัย เป็นคัมภีร์ใหญ่จำนวนหนังสือถึง ๑๓ ผูกใบลาน (ได้แปลเป็นภาษาไทยเมื่อรัชชกาลที่ ๓ และหอพระสมุด ฯ ได้พิมพ์แล้ว) ก็ในพงศาวดารลังกาว่า มีพระอโนมทัสสีเป็นพระมหาเถระสำคัญองค์หนึ่งอยู่ในรัชชกาลพระเจ้าบัณฑิตปรักกมพาหุ ซึ่งเสวยราชเมื่อ พ.ศ. ๑๘๐๙ ถ้าเป็นองค์เดียวกันก็เป็นหลักฐานอีกอย่างหนึ่งว่า คัมภีร์ภาณวารเกิดขึ้นตั้งแต่ก่อน พ.ศ. ๑๘๐๙ บางทีจะก่อนนั้นตั้งหลายร้อยปี

ตั้งแต่เกิดมีคัมภีร์ภาณวารขึ้นแล้ว พึงสันนิษฐานได้ว่า พระสงฆ์ชาวลังกาคงอาศัยคัมภีร์นั้นเป็นตำราท่องสวดมนตร์ และลักษณะการที่สวดมนตร์คงเป็น ๒ อย่างต่างกัน คือคณะสงฆ์ ๔ รูปผลัดกันสวดภาณวารจนตลอดทั้งคัมภีร์อย่าง ๑ เลือกฉะเพาะสูตรฉะเพาะคาถาไปสวดอนุโลมตามเหตุการณ์อย่าง ๑ และการสวดฉะเพาะสูตรและฉะเพาะคาถานั้น พระเถระผู้นำสวดมักกล่าวเป็นคำนำสรรเสริญคุณของพระสูตร และ คาถานั้น ๆ (ที่เราเรียกกันว่า "ขัดตำนาน") ก่อน แล้วจึงชวนให้พระสงฆ์

สวด จำนวนพระสงฆ์ไปเท่าใดก็สวดด้วยกันหมด แต่วิธีขัดตำนานจะมีมาก่อนภาณวารหรือจะมีขึ้นต่อภายหลัง ข้อนี้ไม่มีเค้าเงื่อนที่จะสันนิษฐาน เพราะอาจจะเป็นได้ทั้ง ๒ อย่าง แต่ในพระปริตฉบับลังกาซึ่งพึ่งพบเมื่อแต่งตำนานนี้ มีบทขัดตำนานเกือบจะทุกสูตรในภาณวาร

ราชปริต

พระปริตอย่าง ๗ ตำนานและ ๑๒ ตำนานก็เกิดขึ้นในลังกาทวีป แต่จะเกิดขึ้นเมื่อใดไม่มีหลักฐานที่จะกำหนด ได้แต่สันนิษฐานว่าคงจะเกิดภายหลังแต่งคัมภีร์สารัตถสมุจจัย และมีเค้าเงื่อนที่จะสันนิษฐานได้อีกอย่างหนึ่ง ว่าคงจะเกิดขึ้นโดยพระราชประสงค์ของพระเจ้าแผ่นดิน จึงได้เรียกนามตามภาษาบาลีว่า "ราชปริตฺต" ลองคิดค้นหาเหตุก็เห็นมีเค้าพอจะสันนิษฐานได้ ด้วยการสวดภาณวารอยู่ข้างยืดยาวเปลืองเวลามากฝ่ายหนึ่ง และการสวดพระปริต ซึ่งพระสงฆ์เลือกพระสูตรและคาถาต่าง ๆ ไปสวดให้ต้องตามเหตุการณ์อยู่ข้างจะลั้นไป และบางทีมีงานหลวงพระสงฆ์จะเลือกมิใคร่ถูกพระราชอัธยาศัยด้วย น่าจะเป็นด้วยเหตุดังกล่าวมา จึงมีรับสั่งให้พระสังฆเถระคิดปรุงพระปริตขึ้นสำหรับสวดงานหลวงให้มีทั้งฝ่ายเจริญสิริมงคลและฝ่ายที่จะคุ้มครองป้องกันอุปัทวันตรายรวมอยู่ด้วยกัน แต่อย่าให้ยืดยาวนัก พระสงฆ์จึงเลือกพระปริตต่าง ๆ มาแต่ในภาณวารเป็นพื้น และเอาคาถาที่นับถือกันเพิ่มเข้าบ้าง ปรุงเป็นราชปริตขึ้น แล้วจึงแต่งคาถาเป็นคำเตือนพระสงฆ์ผู้ไปสวดให้ช่วยกันแผ่เมตตา

อธิษฐานให้พระปริตช่วยคุ้มครองพระเจ้าแผ่นดิน และให้ตั้งใจสวดพระปริต สำหรับขัดตำนานก่อนสวดพระปริตนั้นด้วยบทว่า

สรชฺชํ สเสนํ สพนฺธุ นรินฺทํ

ปริตฺตานุภาโว สทา รกฺขตูติ ฯลฯ

ดังนี้ เมื่อมีราชปริตเป็นแบบสำหรับสวดในงานหลวง ก็เป็นธรรมดาที่คนทั้งหลายจะเกิดนิยมอยากให้สวดพระปริตนั้นณที่อื่น ๆ ต่อไปจนเป็นประเพณีในพื้นเมือง แต่น่าสงสัยอยู่ข้อหนึ่ง ด้วยราชปริตปรากฏเป็น ๒ อย่าง เรียกว่า "จุลราชปริต" (๗ ตำนาน) อย่าง ๑ "มหาราชปริต" (๑๒ ตำนาน) อย่าง ๑ อย่างไหนจะเป็นตัวแบบเดิม ข้อนี้เคยสันนิษฐานกันมาแต่ก่อน ว่าอย่าง ๑๒ ตำนานเห็นจะเป็นราชปริตเดิม ครั้นต่อมาภายหลังมีพระเจ้าแผ่นดินอีกพระองค์หนึ่ง ซึ่งอาจเป็นต่างประเทศกับลังกา ทรงพระดำริเห็นว่ายังยาวนักจึงโปรดให้ตัดลงเป็นอย่าง ๗ ตำนาน มีราชปริตเป็น ๒ อย่างขึ้น จึงได้เรียกอย่างยาวว่ามหาราชปริต เรียกอย่างสั้นว่าจุลราชปริต ดังนี้ แต่เมื่อมาพิจารณากันในคราวจะแต่งตำนานพระปริตนี้ มีบัณฑิตหลายคน คือพระพินิจวรรณการ (แสง สาลิตุล) เป็นต้น กลับเห็นว่าอย่าง ๗ ตำนานจะเป็นแบบเดิม อย่าง ๑๒ ตำนานเป็นของปรุงใหม่ต่อภายหลัง อ้างเหตุให้เห็นเช่นนั้น ด้วยบทพระปริตต่าง ๆ ใน ๗ ตำนานกับ ๑๒ ตำนานเหมือนกันโดยมาก เป็นแต่วางลำดับผิดกัน ถ้าว่าฉะเพาะตัวพระปริตไม่ยาวสั้นผิดกันกี่มากน้อยนัก เป็นแต่มีบทขัดตำนานมากกว่ากัน ถ้าประสงค์เพียงจะตัดพระปริตอย่าง ๑๒ ตำนานให้สั้นเข้าคงไม่ทำเช่นปรากฏ

อยู่ อีกประการ ๑ สังเกตเห็นว่าลักษณที่จัดลำดับพระปริตต่าง ๆ ทั้งที่เพิ่มลำขัดตำนานขึ้นเป็น ๑๒ ตำนาน เป็นระเบียบเรียบร้อยดีกว่าอย่าง ๗ ตำนาน จึงสันนิษฐานว่าราชปริตเดิมเห็นจะเป็นอย่าง ๗ ตำนาน ต่อมามีผู้รู้คิดแก้ไขให้เป็นอย่าง ๑๒ ตำนาน ข้าพเจ้าเห็นชอบ ด้วยมีข้อสนับสนุนวินิจฉัยนั้นอยู่ในทางโบราณคดี ที่ประเพณีการสวดมนตร์ในประเทศนี้ แม้ตั้งแต่โบราณมาย่อมสวด ๗ ตำนานเป็นพื้น ๑๒ ตำนานสวดฉะเพาะแต่ในงานใหญ่ ข้อนี้ส่อให้เห็นว่า คงได้แบบสวดมนตร์อย่าง ๗ ตำนานเข้ามาจากลังกาก่อนช้านาน จนใช้สวดกันเป็นประเพณีบ้านเมืองแล้ว ครั้นเกิดแบบสวด ๑๒ ตำนานขึ้นในลังกาทวีปได้มายังประเทศนี้เมื่อภายหลัง จึงมิได้ใช้สวดกันในพื้นเมืองแพร่หลายเหมือนอย่าง ๗ ตำนาน

เมื่อแต่งตำนานพระปริตนี้ ข้าพเจ้าได้ให้สืบสวนถึงการสวดพระปริตในลังกาทวีปและประเทศพะม่าในปัจจุบันนี้ (๑) ได้ความว่าการสวดราชปริตที่ในลังกาทวีปเลิกเสียนานแล้ว แม้ฉะบับก็ศูนย์ จนพระองค์เจ้าปฤษฎางค์หาไปประทาน (พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ตรัสบอกว่าได้ฉะบับเมืองยะไข่ไป) จึงกลับมีขึ้น การที่สวดมนตร์พระลังกาสวดพระสูตร์และคาถาต่างๆ ตามแต่จะสะดวก แต่การสวดภาณวารในลังกาทวีปยังนับถือกันมาก ว่าเวลามีการงานของผู้มีบรรดาศักดิ์ เช่นทำบุญวันเกิด มักนิมนต์พระไปสวดภาณวารผลัดกันสวดคราวละ ๔ องค์บ้าง หรือ ๒ องค์บ้าง สวดทั้งกลางวันและกลางคืน ตลอด ๓ วันก็มี ๕ วันและถึง ๗ วันก็มี ส่วน

(๑) มอญ เขมร สวดอย่างเดียวกับไทย

พระพม่านั้น พระอรัญรักษา (ซอเหลี่ยง บียะเมธี) บอกว่ามีหนังสือสวดมนตร์ รับไปหาฉะบับพิมพ์มาให้ ได้เป็นมหาราชปริต ๑๒ ตำนานเช่นเดียวกับของไทย มีถ้อยคำผิดกันแต่เล็กน้อย เห็นเป็นหลักฐานสมตามความที่ได้กล่าวมา ว่าพม่า มอญ ไทย เขมร ต่างได้แบบราชปริตมาจากลังกาด้วยกันทั้งนั้น

สวดพระพุทธมนตร์ในประเทศสยาม

พระพุทธศาสนามาประดิษฐานในประเทศสยามนี้ ร่วมราวคราวเดียวกับที่ไปประดิษฐานในลังกาทวีป หรือถ้าจะมาภายหลังก็ไม่ช้านัก ด้วยมีหลักฐานปรากฏอยู่ทั้งโบราณวัตถุและเรื่องตำนาน ว่าประเทศนี้เมื่อชั้นแรกได้รับพระพุทธศาสนามาแต่ชาวมคธราฐ และพระธรรมวินัยที่มาสู่ประเทศสยามในชั้นแรกนั้นเป็นภาษาบาลี ครั้นต่อมาเมื่อแรกเกิดลัทธิพระพุทธศาสนาอย่างมหายานขึ้นในอินเดีย แปลงพระธรรมวินัยเป็นภาษาสังสกฤต พวกชาวอินเดียข้างฝ่ายใต้มาสอนลัทธิมหายาน ชาวประเทศสยามก็รับถือตาม และเปลี่ยนไปศึกษาพระธรรมวินัยในภาษาสังสกฤตเสียทอดหนึ่งช้านาน ครั้นถึงสมัยเมื่อพวกถือศาสนาพราหมณ์และพวกถือศาสนาอิสลามได้เป็นใหญ่ในอินเดีย พากันเบียดเบียฬพระพุทธศาสนาจนแทบจะเสื่อมศูนย์ นานาประเทศที่ถือพระพุทธศาสนา เมื่อไม่ได้อาศัยอินเดียซึ่งเป็นแหล่งเดิม ต่างก็ปฏิบัติตามรู้ตามเห็นของตนมา พระพุทธศาสนาก็เสื่อมลงด้วยกันทุกประเทศ ครั้นเมื่อราว พ.ศ. ๑๖๙๖ พระเจ้าปรักกรมพาหุมหาราชได้ครองลังกาทวีป ทรงพยายามฟื้นพระพุทธ

ศาสนาขึ้นด้วยประการต่าง ๆ มีทำสังคายนาพระธรรมวินัยภาษาบาลีให้เรียบร้อยเป็นต้น พระพุทธศาสนาก็กลับรุ่งเรืองขึ้นในลังกาทวีป กิตติศัพท์แพร่หลายมาถึงประเทศพะม่ามอญไทยเขมร ก็มีพระสงฆ์ชาวประเทศเหล่านี้พากันไปศึกษาพระธรรมวินัยในลังกาทวีป แล้วอุปสมบทเป็นนิกายลังกาวงศ์ พาสำนักซึ่งพื้นขึ้นกับทั้งพระไตรปิฎกภาษาบาลีที่สังคายนาใหม่มายังประเทศของตน ในชั้นแรกเป็นแต่มาตั้งเป็นคณะหนึ่งต่างหาก แต่เมื่อคุณธรรมปรากฏแพร่หลาย ก็มีคนนับถือและเข้ามักรบวชเรียนตามลัทธิลังกาวงศ์มากขึ้นทุกที จนถึงพระเจ้าแผ่นดินทรงรับอุปถัมภ์ พระสงฆ์ในประเทศพะม่ามอญไทยเขมรก็ถือลัทธิลังกาวงศ์ด้วยกันหมด ตามเรื่องตำนานที่กล่าวนี้ พึงเห็นได้ว่าพระธรรมวินัยก็ดี ข้อวัตตปฏิบัติก็ดี ซึ่งพระสงฆ์สยามประพฤติในชั้นหลังตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยมา ได้แบบอย่างมาแต่ลังกาทวีป แม้จนวิธีการสวดพระพุทธมนตร์ ซึ่งแยกเอามาแสดงในเรื่องตำนานพระปริตนี้ ก็มีครบทุกอย่างตามแบบที่มีในลังกา ดังจะกล่าวอธิบายต่อไป คือ

สวดสาธยายพระธรรม

พระสงฆ์ในประเทศนี้ทุกสังฆารามถือเป็นกิจวัตต์ที่ต้องสวดมนตร์ (สาธยายธรรม) เวลาเย็นทุกวันมิได้ขาด และมีหอสวดมนตร์ประจำวัดทุกแห่ง ชาวบ้านก็พอใจนิมนต์พระสงฆ์มาสาธยายธรรมเมื่อบำเพ็ญกุศล เช่นสวดพระอภิธรรม สวดแจง และสวดพระสูตรต่าง ๆ ในงานศพและพิธีบุพพเปตพลีทั้งปวง ข้าพเจ้าเคยนึกว่าคนทั้งหลายทำไมจึงชอบ

นิมนต์พระสงฆ์สวดพระอภิธรรมในงานศพ หรือแม้จนในงานบุพพเปตพลี ต่อมาได้เห็นอธิบายในหนังสือปฐมสมโพธิของสมเด็จกรมพระปรมานุชิตชิโนรส ตอนเทศนาปริวัตปริเฉทที่ ๑๗ กล่าวว่าเมื่อพระพุทธองค์เสด็จขึ้นไปยังดาวดึงส์สวรรค์เพื่อจะเทศนาโปรดพระพุทธมารดา ทรงปรารภว่า ถ้าประทานเทศนาพระสูตรหรือพระวินัยคุณยังไม่เท่าทันพระคุณของพระพุทธมารดาที่ได้มีมาแก่พระองค์ มีแต่พระอภิธรรมอย่างเดียว ซึ่งมีคุณสมควร "ใช้ค่าน้ำนมและเข้าป้อน" ของพระพุทธมารดาได้ดังนี้ จึงเข้าใจว่าการซึ่งคนทั้งหลายพอใจนิมนต์พระสงฆ์สวดพระอภิธรรม เกิดแต่ประสงค์จะสนองคุณผู้มรณภาพ

สวดภาณวาร

ได้ยินว่าแต่โบราณมีประเพณีพระสงฆ์ถือกันเป็นคติอย่างหนึ่งว่า พระภิกษุบวชใหม่ ในพรรษาแรกต้องท่องจำ "ทำวัตต์พระ" (คำนมัสการข้างตอนต้นภาณวาร) กับ "พระอภิธรรม" ให้สวดได้ ต่อไปในพรรษาที่ ๒ ต้องท่องจำ "พระปริต" (ทั้ง ๗ ตำนานและ ๑๒ ตำนาน) ถึงพรรษาที่ ๓ ต้องท่องจำภาณวารให้สวดได้ทั้งคัมภีร์ กับทั้งธัมมจักกัปปวัตตนสูตรและมหาสมัยสูตรด้วย พรรษาต่อไปต้องท่องจำปาติโมกข์ให้ได้ภายในพรรษาที่ ๕ ประเพณีที่กล่าวนี้เคยประจักษ์แก่ข้าพเจ้าครั้งหนึ่ง เมื่อตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไปประพาสเมืองกาญจนบุรี ใน พ. ศ. ๒๔๕๒ ครั้งนั้นพลับพลาประทับแรมตั้งที่ริมน้ำทางฟากตะวันตกตรงข้ามกับวัดชัยชุมพล ถึงเวลาค่ำพระวิสุทธิรังสี (เปลี่ยน) เมื่อยังเป็น

พระครูพาพระสงฆ์ราว ๒๐ รูปลงมาสวดมนตร์ที่แพหน้าวัดถวายทรงสดับทุกคืน ประทับแรมอยู่ ๓ ราตรีสวดภาณวารได้ตลอดทั้งคัมภีร์ สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงสรรเสริญว่าอุตสาหะท่องจำ แล้วโปรด ฯ พระราชทานรางวัลพระสงฆ์ทั้งอาราม ข้าพเจ้าเข้าใจว่าจะเป็นด้วยรักษาคติโบราณที่กล่าวนั้นสืบกันมา ส่อให้เห็นว่าแต่โบราณคงมีการนิมนต์พระสงฆ์ไปสวดภาณวารตามรั้ววังบ้านเรือนผู้มีบรรดาศักดิ์เนือง ๆ เหมือนอย่างเช่นยังมีอยู่ในลังกาทวีปในปัจจุบันนี้ แต่หากเลื่อมมาโดยอันดับ น่าจะเป็นเพราะเกิดชอบเอาพิธีไสยศาสตร์เข้ามาปนกับพิธีทางพระพุทธศาสนา ดังจะกล่าวในที่อื่นต่อไปข้างหน้า การสวดภาณวารจึงคงมีแต่ในงานหลวงและฉะเพาะที่เป็นพระราชพิธีสำคัญ และพระสงฆ์ใช้อ่านหนังสือแทนสวดปากเปล่า เพื่อจะให้ศักดิ์สิทธิ์ด้วยสมบูรณ์ทั้งอัตถะและพยัญชนะมิได้คลาดเคลื่อน หนังสือภาณวารสำหรับพระสงฆ์อ่านสวดมีฉะบับเก่าฝีมือเขียนครั้งกรุงศรีอยุธยาอยู่ในหอพระสมุด ฯ จึงสันนิษฐานว่าประเพณีอ่านสวดภาณวารจะมีมาแล้วแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี

พระราชพิธีที่มีสวดภาณวารนั้นก็ไม่มีกี่พิธีนัก ที่เป็นพิธีประจำปีมีแต่พิธีตรุษ นอกจากนั้นก็เป็นพิธีจร คือพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระราชพิธีลงสรงโสกันต์เจ้าฟ้า พระราชพิธีพรุณศาสตรขอฝน กับพระราชพิธีหล่อพระพุทธรูปสำคัญ เช่นพระชัยวัฒนะประจำรัชชกาลเป็นต้น และพิธีพุทธาภิเษกฉลองพระพุทธรูปสำคัญ การสวดภาณวารในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกนั้น แต่เดิม (เป็นส่วนพิธีเฉลิมพระราชมนเทียร)

พระสงฆ์ ๕ รูปนั่งสวดบนพระแท่นที่บรรทม และสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จประทับทรงสดับสวดภาณวารในห้องนั้น แบ่งภาณวารสวดเป็น ๓ วัน ถึงรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรด ฯ ให้เปลี่ยนมาสวด (เป็นส่วนพระราชพิธีบรมราชาภิเษก) เหมือนกับสวดภาณวารในพระราชพิธีอื่น ๆ คือตั้งเตียงสวดที่ห้องพระโรง พระสงฆ์ขึ้นสวดสำรับละ ๔ รูปผลัดกันสวดทีละ ๒ รูป มีพระเถระนั่งปรกอยู่เตียงหนึ่งต่างหากอีกองค์หนึ่ง สวดทั้งกลางวันกลางคืนตลอด ๓ วัน ๓ คืน ถ้าเป็นพิธีอย่างน้อยก็สวดวันกับคืนหนึ่ง พระสงฆ์ที่สวดภาณวารนั้น ถ้าเป็นพิธีใหญ่เช่นบรมราชาภิเษก พระราชาคณะสวด ถ้าเป็นอย่างสามัญพระพิธีธรรมสวด ยังเป็นประเพณีมาจนบัจจุบันนี้

สวดพระปริต

การที่ไทยเราได้ราชปริตของชาวลังกามาเป็นตำรา สันนิษฐานว่าคงได้ราชปริตอย่าง ๗ ตำนานมาก่อน จึ่งได้สวดกันแพร่หลายแต่อย่างเดียว ส่วนราชปริตอย่าง ๑๒ ตำนานนั้นคงได้มาต่อภายหลัง จึ่งสวดฉะเพาะงานใหญ่บางอย่าง แต่พิเคราะห์ดูในราชปริต มีคาถาอื่นนอกจากที่รวมไว้ในภาณวารเพิ่มเติมหลายอย่าง ที่แทรกอยู่ข้างต้นเช่นคาถา "สมฺพุทฺเธ ฯ" ก็มี แทรกลงต่อข้างท้ายพระปริตเช่นคาถา มหาการุณิโกนาโถ ฯ เป็นต้นก็มี สันนิษฐานว่าคาถาแทรกเหล่านั้นคงมีนักปราชญ์เลือกคัดมาแต่พระไตรบิฎก หรือแต่งขึ้นใหม่แล้วเอาสวดเพิ่มในพระปริต เพื่อจะให้เป็นสิริมงคลยิ่งขึ้น แล้วก็เลยถือเป็นแบบแผนมีมาแล้วแต่ในลังกาทวีป เพราะฉะนั้นเมื่อรับ

พระปริตมาสวดในประเทศนี้ นักปราชญ์ไทยที่เชี่ยวชาญพระไตรปิฎก จึงแต่งและเปลี่ยนบทแทรกในพระปริต เพื่อประโยชน์อย่างเดียวกัน จะยกพอเป็นตัวอย่าง ดังเช่นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์คาถานโม ๘ บทสำหรับสวดทำน้ำพระพุทธมนตร์ และสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงแต่งคาถา "โยจกฺขุมา" เปลี่ยนคาถา สมฺพุทฺเธ เป็นต้น ที่เพิ่มข้างท้ายพระปริตก็มีเช่นคาถา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และคาถา ยํ ยํ เทวมนุสฺสานํ ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ฉิม) เป็นต้น คาถาแทรกซึ่งกล่าวมาสวดเพิ่มทั้งใน ๗ ตำนานและ ๑๒ ตำนาน อนึ่งการพิธีซึ่งพระสงฆ์สวดพระปริตในประเทศนี้ลักษณะเป็น ๒ อย่างต่างกัน คือเป็นพิธีทางพุทธศาสนาล้วนอย่าง ๑ เป็นพิธีพุทธศาสนาเจือกับไสยศาสตรอย่าง ๑ ดังจะแสดงอธิบายต่อไป

การพิธีพุทธศาสนาล้วน แต่ก่อนมาถ้าเป็นงานมงคลอย่างสามัญเช่นทำบุญเรือนหรือฉลองพระหรือโกนจุกเป็นต้น สวด ๗ ตำนาน ถ้าเป็นงานมงคลวิเศษกว่าสามัญ เช่นการพระราชพิธีใหญ่แต่สวดมนตร์วันเดียวดังพิธีถือน้ำและพิธีแรกนาเป็นต้นก็ดี งานชเลยศักดิ์ซึ่งเป็นงานสำคัญ เช่นงานฉลองอายุและแต่งงานบ่าวสาวเป็นต้นก็ดี ย่อมสวด ๑๒ ตำนาน แต่เดี๋ยวนี้เปลี่ยนเป็นอย่างอื่นไปแล้ว พระปริตอย่าง ๑๒ ตำนานคงสวด

แต่ในงานหลวงบางอย่าง คืองานพระราชพิธีถือน้ำอย่าง ๑ งานพระราชพิธีแรกนาอย่าง ๑ กับพระราชพิธีเฉลิมพระชันษา (สวดในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม) อย่าง ๑ นอกจากนี้สวด ๗ ตำนานเป็นพื้น การสวด ๗ ตำนานกระบวนสวดก็ผิดกันเป็นหลายอย่าง คือ

๑ สวดทำนองผิดกัน พระมอญสวดทำนอง ๑ พระมหานิกายสวด (เรียกกันว่าสวดอย่างสังโยค) ทำนอง ๑ พระธรรมยุติกาสวดทำนอง ๑ ทำนองที่พระธรรมยุติกาสวดนั้น ได้ยินมาว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริขึ้นเมื่อยังทรงผนวช (สังเกตดูเหมือนจะเอาทำนองสังกากับมอญประสมกัน) แต่ถ้าพระสงฆ์หลายนิกายสวดด้วยกัน ย่อมสวดทำนองอย่างมหานิกายเป็นแบบ

๒ ระเบียบผิดกัน ระเบียบพระปริตที่พระมหานิกายกับพระมอญสวดเหมือนกัน แต่ระเบียบสวดมนตร์ของพระธรรมยุติกา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงแก้ไขเป็นอย่างหนึ่งต่างหาก ราชปริต ๑๒ ตำนานหาสวดไม่ สวดแต่อย่าง ๗ ตำนาน ตัดโมรปริตออก และทรงแก้ไขตัดรอนคาถาที่เพิ่มนอกปริตหลายแห่ง แม้ระเบียบ ๗ ตำนานที่พระมหานิกายสวดนั้น ก็ยังมีอย่างพิสดารและอย่างย่อ อย่างพิสดารสวดเต็มตำรา (ดังพิมพ์ไว้ในหนังสือสวดมนตร์ฉะบับหลวง) อย่างย่อสวดในงานซึ่งไม่จำเป็นจะต้องสวดเต็มตำรา ยกตัวอย่างเช่นในงานหลวงอันมีสวดภาณวารด้วย คืองานโสกันต์เจ้าฟ้าเป็นต้น เพราะพระปริตทั้งปวงมีอยู่ในภาณวารทั้งนั้นแล้ว พระสงฆ์หมู่ใหญ่สวด ๗ ตำนาน ถึง

จะสวดแต่สังเขปก็ไม่ขาดพระปริตในงานพิธีนั้น เรื่องนี้เจ้านายเคยทรงปรารภกันเป็นปัญหาว่าพระปริตทั้งปวงพระสงฆ์ก็สวดในภาณวารแล้ว ทำไมพระสงฆ์หมู่ใหญ่ซึ่งมาเป็นผู้กำกับการพระราชพิธีจึงต้องสวดมนตร์เย็นด้วยทุกวัน กรมพระสมมตอมรพันธุ์ประทานอธิบายซึ่งได้เคยทรงสดับมา ว่ากิจของพระสงฆ์ทั้งปวงมีอยู่ที่จะต้องสาธยายพระธรรมทุก ๆ วัน เพื่อรักษาพระศาสนา (ท่านองค์เต่ก่อนมาถึงเวลาเย็นพระสงฆ์หมู่ใหญ่เห็นจะต้องกลับไปสาธยายธรรมที่วัดมิให้ขาด) ที่หลังได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้สาธยายธรรมตามหน้าที่ได้ ที่ในพระราชฐาน มิให้ลำบาก ถึงเวลาเย็นพระสงฆ์หมู่ใหญ่จึงสวดพระปริตเพื่อสาธยายธรรมทุก ๆ วัน ด้วยเหตุนี้ในพระราชพิธีที่มีสวดภาณวาร พระสงฆ์หมู่ใหญ่ที่สวดพระปริตจะตัดเท่าหนึ่งเท่าใดก็ได้ไม่ขัดข้องแก่การพิธี การสวดสังเขปมีในงานอีกชะนิดหนึ่ง ซึ่งพระสงฆ์เห็นว่าเจ้าของงานมีกิจภาระจะต้องบำเพ็ญมาก จึงสวดแต่เนื้อพระธรรมที่อยู่ในพระปริต เพื่อจะมิให้เวลาสวดมนตร์นานนักสวดมนตร์ตามบ้านมักสวดอย่างสังเขปโดยมาก ถึงงานหลวงเดี๋ยวนี้ก็ตัดคาถาท้ายสวดมนตร์อย่างแบบโบราณออกเสียโดยมาก ด้วยเหตุอันเดียวกัน

๓ ขัดตำนาน ตามตำราพระปริตพระสังฆนายกผู้นำสวดมนตร์เป็นผู้ขัดตำนาน (ข้อนี้รู้ได้ด้วยคำบาลีท้ายบทขัดตำนาน ซึ่งลงว่า "ภณาม เห" เป็นคำสำหรับผู้ใหญ่พูดกับผู้น้อย) สันนิษฐานว่าในสมัยต่อมาจะเป็นด้วยบางคราว พระสังฆนายกผู้นำสวดมนตร์แก่ชราหรือมีเสียงแหบเครือไม่สามารถจะขัดตำนานได้สะดวก จึงสมมตให้พระภิกษุองค์อื่นขัดตำนาน

แทน ก็เลยเกิดเป็นประเพณีสมมตให้พระภิกษุองค์ใดองค์หนึ่งซึ่งเสียงดี หรือว่าท่านองเพราะเป็นผู้ชัดตำนาน แต่เช่นนั้นก็ยังหายาก การสวดมนตร์ในพื้นเมืองจึ่งมีใคร่ชัดตำนาน แม้แต่ว่า สคุเค เชิญเทวดามาฟังพระปริต ก็มักให้คฤหัสถ์ว่า ส่วนบทชัดตำนานนั้นพระสงฆ์สวดไปด้วยกันกับสวดพระปริต อนึ่งบทชัดตำนานนั้น แบบเดิมมีแต่ชัดในราชปริต ๗ ตำนาน กับ ๑๒ ตำนาน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดำรัสให้สมเด็จพระสังฆราช (สา) วัดราชประดิษฐ์ทรงแต่งบาลีบทชัดตำนานพระสูตรอื่น ๆ ขึ้นอีก เช่นธัมมจักกัปปวัตตนสูตร และมหาสมัยสูตรเป็นต้น (พึงรู้ได้ด้วยบทชัดตำนานของสมเด็จพระสังฆราช ย่อมลงท้ายว่า "ภณาม เส" เป็นคำสำหรับใคร ๆ ใช้ได้ทั้งนั้น) อีกอย่างหนึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตั้งแบบให้พระสังฆนายกบอกนามสูตรและปาฐคาถาให้พระสงฆ์สวด อันบทบาลีนั้นขึ้นว่า หนฺท มยํ เป็นเทือกเดียวกับชัดตำนานย่อ ๆ แบบนี้ยังใช้อยู่แต่คณะธรรมยุติกา

๔ เพิ่มพระปริต การสวดพระปริตเดิมมีแต่อย่าง ๗ ตำนาน กับอย่าง ๑๒ ตำนาน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงเลือกพระสูตรและพระธรรมปริยายมาให้พระสงฆ์ธรรมยุติกาสวดอีกหลายอย่าง เช่น อนัตตลักขณสูตร และอาทิตตปริยายสูตรเป็นต้น ถึงธัมมจักกัปปวัตตนสูตรและมหาสมัยสูตร เดิมก็อยู่ท้ายภาณวาร ทรงพระราชดำริให้มาใช้สวดอย่างปริต และยังมีปาฐคาถาต่าง ๆ ซึ่งเป็นของเก่าบ้าง

ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นใหม่บ้าง พระสงฆ์ธรรมยุติกาสวดกันเป็นแบบอยู่แต่ก่อน สมเด็จพระสังฆราช (สา) ได้เรียบเรียงไว้ในหนังสือสวดมนตร์ฉะบับหลวง โดยพิสดาร

๕ สวดมนตร์ ๓ วัน แต่ก่อนมามีงานพระราชพิธีบางอย่าง ซึ่งพระสงฆ์สวดมนตร์ ๓ วัน แต่ไม่มีสวดภาณวาร เช่นพิธีสารทและพิธีโสกันต์ชั้นรองเจ้าฟ้าลงมาเป็นต้น งานเช่นนี้พระสงฆ์สวด ๗ ตำนานในวันแรก สวด ๑๒ ตำนานในวันกลาง สวดธัมมจักกัปปวัตตนสูตรกับมหาสมัยสูตรในวันหลัง แต่มาแก้ไขเมื่อในรัชชกาลที่ ๕ เป็นสวด ๗ ตำนานวันแรก สวดธัมมจักกัปปวัตตนสูตรวันกลาง สวดมหาสมัยสูตรวันหลัง ยังคงสวดในงานพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาอยู่ในบัดนี้

สวดทำน้ำพระพุทธมนตร์

การทำน้ำมนตร์เป็นส่วนหนึ่งของสวดพระปริต เพราะฉะนั้นจึงเป็นประเพณีบ้านเมืองมาแต่โบราณ ถ้ามีการสวดพระปริตที่ใด ก็ย่อมตั้งบาตรหรือหม้อใส่น้ำมีเทียนจุดติดไว้ และผูกด้ายสายสิญจน์สำมมาให้พระสงฆ์ทั้งปวงถือในเวลาสวดพระปริต

จะขอกล่าววินิจฉัยแทรกลงตรงนี้สักหน่อย ข้าพเจ้าเคยนิมนต์พระสงฆ์ลังกาและพระสงฆ์พะม่ามาทำบุญ สังเกตดูเวลาสวดมนต์ตั้งตาลิปัตร ทั้งพระสงฆ์ลังกาและพะม่า แต่พระสงฆ์ไทยมอญสวดมนตร์ไม่ตั้งตาลิปัตร ที่ผิดกันจะเป็นด้วยเหตุใด พิเคราะห์ดูก็เห็นเค้าเงื่อนสันนิษฐานว่าประเพณีเดิมในอินเดีย ตาลิปัตรเป็นของพระสงฆ์ใช้ใน

เวลาเทศนา จะเทศน์หรือจะสวดมนตร์ในบ้าน คงตั้งตาลิปัตร พระไทยมอญทุกวันนี้ เวลาให้ศีลก็ดี สวดอนุโมทนาก็ดี หรือสวดภาณวารและพระอภิธรรมบนเตียงสวดก็ดี ก็ตั้งตาลิปัตร ที่ไม่ตั้งตาลิปัตรในเวลาสวดมนตร์ เดิมเห็นจะเป็นเพราะถือสายสิญจน์ ฉันใดที่เทศน์ไม่ตั้งตาลิปัตรก็คงเป็นเพราะถือคัมภีร์อยู่เป็นทำนองเดียวกัน แล้วจึงมากลายเป็นประเพณีไม่ตั้งตาลิปัตรเวลาสวดมนตร์ ไม่เลือกว่าจะต้องถือสายสิญจน์หรือไม่ ลักษณการทำน้ำมนตร์นั้น สันนิษฐานว่าแบบเดิม เมื่อพระสงฆ์สวดไปถึงบท "สฤกตฺวา" (คือครบ ๗ ตำนานแล้ว) พระสังฆนายกปลดเทียนมาเวียนปากบาตรหยดขี้ผึ้งลงในน้ำ พอจบมนตร์บทนั้นก็เอาเทียนจุ่มน้ำที่ในบาตรดับไฟ ข้าพเจ้าได้เห็นทำอย่างว่านี้ที่วัดบ้านโคนแขวงจังหวัดกำแพงเพ็ชรซึ่งเป็นวัดบ้านนอกห่างหลักแหล่งแห่งเรียนทั้งปวง จึงนึกว่าเห็นจะเป็นวิธีเดิมบอกเล่าสืบกันมาในวัดนั้น ได้ยินกล่าวกันอีกอย่างหนึ่งว่า การทำน้ำมนตร์พระราชพิธีแบบเก่านั้น คฤหัสถ์เป็นผู้ทำเหมือนอย่างเป็นผู้สวด สคุเค ข้าพเจ้าพึ่งได้เห็นดังกล่าวเมื่อเร็ว ๆ นี้ที่บ้านแห่งหนึ่งในกรุงเทพ ฯ คือมีเทียนจุดติดปากบาตรและหม้อน้ำมนตร์ และล่ามสายสิญจน์ดังกล่าวมาแล้ว พอพระสงฆ์สวดขึ้น อิติปิโส ในธชัคคสูตร คฤหัสถ์ผู้เป็นนายงานพิธี ก็เข้าไปปลดเทียนหยดขี้ผึ้งลงในบาตรแล้วเอากลับติดดังเก่า ครั้นจบสวดมนตร์ก็กลับเข้าไปปลดเทียนทิ้งลงให้ดับในน้ำมนตร์ ข้าพเจ้าสันนิษฐานว่าทำอย่างนี้หาใช่แบบแผนไม่ น่าจะเกิดขึ้นแต่พระสงฆ์บางแห่งไม่รู้วิธีทำน้ำมนตร์ คฤหัสถ์ผู้รู้จึงเข้าไปทำแทน

การทำน้ำมนตร์ตามแบบหลวงในพระราชพิธีสามัญ คือว่าน้ำซึ่งตั้งในพระมณฑลย่อมเป็นน้ำมนตร์อยู่แล้ว ต่อเป็นการพระราชพิธีซึ่ง (ข้าพเจ้าสันนิษฐานว่าจะมีขึ้นในรัชกาลที่ ๔) ต้องพระราชประสงค์น้ำมนตร์สำหรับโสรจสรงเป็นพิเศษ จึงทรงจุดเทียนซึ่งติดหลังครอบน้ำมนตร์ของหลวง แล้วทรงประเคนครอบนั้นแก่พระสังฆนายก ๆ เอาด้ายสายสิญจน์พันเชิงครอบซึ่งตั้งไว้ตรงหน้าแล้วสวดพระปริตไปจนรัตนสูตร เมื่อถึงคาถาท้ายซึ่งขึ้นว่า "ขีณํ ปุราณํ" ก็เปิดฝาครอบแล้วปลดเทียนเวียนให้ขี้ผึ้งหยดลงในน้ำ ครั้นถึงบทว่า "นิพฺพนฺติ ธีรา ยถายมฺปทีโป" ก็จุ่มเทียนลงให้ดับในน้ำพร้อมกับคำว่า "นิพฺพนฺติ" แล้วปิดฝาครอบติดเทียนไว้อย่างเดิม แต่การสวดพระปริตทำน้ำพระพุทธมนตร์ถือเป็นการสำคัญในราชประเพณีอย่างหนึ่ง มีตำแหน่งพระครูพระปริตไทย ๔ รูป พระครูพระปริตมอญ ๔ รูป สำหรับสวดทำน้ำพระพุทธมนตร์ ในบรรดางานพระราชพิธีซึ่งมีสรงมุรธาภิเษกพระราชาคณะไทยรูป ๑ มอญรูป ๑ กับพระครูพระปริต ๘ รูปนั้นสวดทำน้ำพระพุทธมนตร์สำหรับสรงมุรธาภิเษกทุกงาน และโดยปกติ พระครูพระปริตมอญต้องเข้ามาสวดทำน้ำมนตร์ที่หอศาสตราคมทุกวัน น้ำมนตร์พระปริตนั้นส่วนหนึ่งแบ่งส่งไปสำหรับเป็นน้ำสรงพระพักตร์และโสรจสรงอีกส่วนหนึ่งใส่บาตร ๒ ใบ ให้สังฆการีถือตามพระครูพระปริต ๒ องค์เข้าไปเดิรประด้วยกำหญ้าคาที่ในพระราชวังเวลาบ่าย ๑๔ นาฬิกาทุกวันเป็นนิตย์มาแต่โบราณ อธิบายเรื่องพระมอญทำน้ำมนตร์พระปริต พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรง

พระราชนิพนธ์ไว้ในประกาศฉลองหอเสถียรธรรมปริต (ซึ่งหอพระสมุด ฯ ได้พิมพ์ไว้ในประชุมประกาศพระราชพิธี ๆ) พระปริตที่พระครูสวดทำน้ำมนตร์นั้นก็สวด ๗ ตำนานนั้นเองมิได้ใช้พระปริตอื่นแปลกออกไป

ยังมีวิธีสวดพระปริตฉะเพาะงานอีกอย่างหนึ่ง คือในงานพระราชพิธีแรกนา เมื่อสวดพระปริต ๑๒ ตำนานหมดแล้ว สวดคาถาพืชมงคลเพิ่มเข้าด้วยฉะเพาะงานนั้นอย่างหนึ่ง งานฉลองอายุถ้าสวดมนตร์วันเดียวสวดธัมมจักกัปปวัตตนสูตรก่อน แล้วสวด ๗ ตำนานต่อ มีขัดตำนานแต่พระปริตสวดอย่างสังเขป อีกอย่างหนึ่งนั้นในงานบุพพเปตพลี เช่นทำบุญหน้าศพ สัปตมวาร ปัญญาสมวาร และศตมาหะ สวดดอนัตตลักขณสูตร อาทิตตปริยายสูตร และสูตรอื่นบ้าง บางทีก็สวดธัมมจักกัปปวัตตนสูตร สวดมนตร์อย่างนี้มีพระอภิธรรมต่อท้าย ที่จริงการสวดมนตร์ในเรื่องบุพพเปตพลีเป็นสาธยายธรรม แต่กระบวนที่สวดปรุงเป็นอย่างสวดพระปริต หาใช่เป็นพระปริตตรงตามตำราเดิมไม่

มหาทิพมนตร์

มีบทสวดมนตร์อยู่อีกคัมภีร์ ๑ เรียกว่า "มหาทิพมนตร์" มีมนตร์ต่าง ๆ รวมอยู่ในคัมภีร์นั้น คือ มหาทิพมนตร์ ๑ ชัยมงคล ๑ มหาชัย ๑ อุณหิสวิชัย ๑ มหาสาวัง ๑ รวม ๕ อย่างด้วยกัน สำหรับสวดเพื่อให้เกิดสวัสดีมีชัยและให้อายุยั่งยืน ได้ยินว่าแต่โบราณ เมื่อยกกองทัพไปทำสงคราม ย่อมสอนให้พวกทหารสวดมหาทิพมนตร์ในเวลาค่ำทุก ๆ วัน อีกสถานหนึ่งในงานมงคลเช่นทำบุญฉลองอายุเป็นต้น มักให้นักสวด ๔ คน

ขึ้นนั่งเตียงสวดมหาทิพมนตร์ และกล่าวกันว่าทำนองสวดนั้นไพเราะน่าฟังนัก พิธีอย่างนี้ผู้มีบรรดาศักดิ์พอใจทำมาแต่ก่อน พึ่งมาเลิกเมื่อในรัชกาลที่ ๕ เห็นจะเป็นด้วยรังเกียจว่าคล้ายกับสวดศพ เพราะพวกนักสวดคฤหัสถ์ที่เป็นคนคะนองมักเอาบทมหาชัยไปสวดอวดทำนองเล่นในเวลาประกวดสวดศพ อีกสถานหนึ่งเพราะเกิดมีพิธีสวดนวครหายุสมธรรมขึ้นแทน การสวดมหาทิพมนตร์ก็สูญไป ยังเหลืออยู่แต่ตัวตำรา ทั้งคำบาลีและที่แปลเป็นกลอนภาษาไทยกำกับไว้ (หอพระสมุด ฯ ได้พิมพ์แล้ว) สันนิษฐานว่ามหาทิพมนตร์นี้เห็นจะเป็นของแต่งขึ้นทางกรุงศรีสัตนาคนหุตเมื่อเมืองเวียงจันท์ยังเป็นอิสสระ แต่แต่งในสมัยเมื่อความรู้ภาษาบาลีเสื่อมทรามเสียมากแล้ว และสันนิษฐานว่าจะใช้สวดอย่างภาณวาร ซึ่งยังใช้กันอยู่ทางมณฑลอุดรและมณฑลอีสาณจนสมัยปัจจุบันนี้ แต่สำนวนแปลเป็นกลอนเป็นภาษาไทยข้างใต้ แต่ก็เห็นจะเก่าเกือบถึงครั้งกรุงศรีอยุธยา เมื่อได้ตำราลงมาจากข้างเหนือชั้นเดิมเห็นจะนิมนต์พระสวดอยู่ก่อน ต่อเมื่อเกิดคำแปลจึงให้คฤหัสถ์สวดทั้งภาษาบาลีและคำแปล นักสวดคฤหัสถ์คงคิดทำนองสวดให้ไพเราะเพราะพริ้งยิ่งขึ้นเป็นอันดับมา จนกระทั่งกลายเป็นเครื่องเล่นไป

สวดพระพุทธมนตร์เนื่องกับไสยศาสตร์

ในไสยศาสตร์มีตำรานับถือเทวดานพเคราะห์ คือ พระอาทิตย์ พระจันทร์ พระอังคาร พระพุธ พระพฤหัสบดี พระศุกร์ พระเสาร์ พระราหู

พระเกตุ เทวดา ๙ องค์นี้ว่าเกี่ยวข้องด้วยกำเนิดของมนุษย์ และอาจให้คุณโทษทำให้อายุยืนหรืออายุสั้น และให้เป็นสุขหรือเป็นทุกข์ได้ จึงมีวิธีบูชาเทวดานพเคราะห์เพื่อป้องกันและบำบัดอันตราย และให้เจริญสิริมงคลอายุวัฒนะ พวกพราหมณ์นำวิธีบูชาเทวดานพเคราะห์เข้ามาสั่งสอนในประเทศนี้ เนื่องด้วยวิชชาโหราศาสตร์ จึงเชื่อถือกันแพร่หลาย เลยเกิดความประสงค์จะเอาการบูชาเทวดานพเคราะห์เข้าติดต่อในลัทธิพระพุทธศาสนา ซึ่งไม่ขัดแก่กัน ด้วยตามลัทธิพระพุทธศาสนาก็ถือว่ามีเทวดา และถือว่าเทวดาอาจให้คุณและโทษแก่มนุษย์ได้อยู่บ้างแล้ว จึงเกิดวิธีสวดพระพุทธมนตร์เนื่องด้วยเทวดานพเคราะห์ ขึ้นด้วยเหตุดังกล่าวมา ข้อที่เกี่ยวกันนั้นถือเอากำลังเทวดานพเคราะห์เป็นเกณฑ์ ตามตำราพราหมณ์ว่ากำลังเทวดานพเคราะห์รวมกันเป็น ๑๐๘ ส่วน แยกจำนวนเป็นรายองค์ พระอาทิตย์ ๖ พระจันทร์ ๑๕ พระอังคาร ๘ พระพุธ ๑๗ พระเสาร์ ๑๐ พระพฤหัสบดี ๑๙ พระราหู ๑๒ พระศุกร์ ๒๑ พระเกตุ ๙ พระสงฆ์เอาจำนวนที่เป็นเกณฑ์นี้เข้าสังเคราะห์ ในการสวดมนตร์พิธีอันเนื่องด้วยเทวดานพเคราะห์ เป็นต้นว่า ในพระราชพิธีพรุณศาสตร์ขอฝน เมื่อสวดพระปริตจบแล้ว สวดคาถาพรุณศาสตร์ ซึ่งขึ้นว่า

"ภควา อรหํ สมฺมา- สมฺพุทฺโธ ฌายินํ วโร ฯลฯ
สจฺเจน เม สโม นตฺถิ เอสา เม สจฺจปารมีติ" นี้

ถ้าวันอาทิตย์สวด ๖ จบ ถ้าวันอื่นก็สวดเท่าจำนวนเกณฑ์กำลังเทวดาในวันนั้น

อีกอย่างหนึ่ง ถ้าสวดมนตร์ในการฉลองอายุ เมื่อสวดพระปริตจบแล้ว เอาบทซัดใน ๑๒ ตำนานสมมตให้สำหรับเทวดานพเคราะห์บทละองค์ คือ

พระอาทิตย์	สวด	ปูเรนฺตมฺโพธิสมฺภาเร ฯ ล ฯ
พระจันทร์	,,	ปุญฺญลาภํ มหาเตชํ ฯ ล ฯ
พระอังคาร	,,	ยสฺสานุภาวโต ยกฺขา ฯ ล ฯ
พระพุธ	,,	สพฺพาสีวิสชาตีนํ ฯ ล ฯ
พระเสาร์	,,	ปริตฺตํ ยมฺภณนฺตสฺส ฯ ล ฯ
พระพฤหัสบดี	,,	ปาณิธานโต ปฏฺฐาย ฯ ล ฯ
พระราหู	,,	อปฺปสนฺเนหิ นาถสฺส ฯ ล ฯ
พระศุกร์	,,	ยสฺสานุสฺสรเณนาปิ ฯ ล ฯ
พระเกตุ	,,	ชยํ เทวมนุสฺสานํ ฯ ล ฯ

สวดท้ายพระปริตก็จบเท่ากำลังของเทวดานพเคราะห์องค์ที่เสวยอายุ

อีกอย่างหนึ่ง เพื่อจะให้เวลาสวดสั้นลงมา สมมตพระปริตต่าง ๆ ให้เป็นสำหรับเทวดานพเคราะห์องค์ละปริต ดังนี้

พระอาทิตย์	สวด	อุทฺเทตยญฺจกฺขุมา ฯ ล ฯ
พระจันทร์	,,	ยนฺทุนฺนิมิตฺตํ ฯ ล ฯ
พระอังคาร	,,	กรณียมตฺถกุสเลน ฯ ล ฯ
พระพุธ	,,	วิรูปกฺเข ฯ ล ฯ
พระเสาร์	,,	ยโตหํ ภคินิ ฯ ล ฯ
พระพฤหัสบดี	,,	ยานีธ ภูตานิ ฯ ล ฯ

พระราหู	สวด	วิปสฺสิสฺส ๆ ล ๆ
พระศุกร์	”	ธชคฺคสูตร ๆ ล ๆ
พระเกตุ	”	มหาการุณิโก ๆ ล ๆ

และสวดมนตร์เป็น ๘ ตำนานให้ครบนพเคราะห์ตามสมมตนั้น ที่ว่ามานี้เป็นวิธีเก่า

สวดนวครหายุสมธรรม

ในรัชกาลที่ ๕ สมเด็จเจ้าฟ้า ๆ กรมพระยาบำราบปรปักษ์จะทรงบำเพ็ญพระกุศลฉลองพระชันษา (เข้าใจว่าเมื่อพระชันษาครบ ๕๐ ในปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๔๑๒) ใคร่จะทรงทำพิธีพิเศษ แต่ทรงรังเกียจวิธีที่ทำกันมาแต่ก่อน จึงตรัสปรึกษากับสมเด็จพระสังฆราช (ปุสฺสเทว สา) จัดแบบพิธีขึ้นใหม่ ให้โหรบูชาเชิญเทวดานพเคราะห์มาฟังสวดพระพุทธมนตร์ทีละองค์ และให้พระสงฆ์ ๕ รูปสวดพระธรรมต่างๆอันมีข้อธรรมมีจำนวนเท่าเกณฑ์กำลังเทวดานพเคราะห์เฉพาะองค์ ๆ ให้ฟัง

สวด	อนุตฺตริยปาฐ	สำหรับ	พระอาทิตย์
”	จรณปาฐ	”	พระจันทร์
”	มคฺควิภงฺคปาฐ	”	พระอังคาร
”	อินฺทฺริย พล โพชฺฌงฺคปาฐ	”	พระพุธ
”	ทสพลญาณปาฐ	”	พระเสาร์
”	ทสสญฺญา นวอนุปุพฺพวิหารปาฐ	”	พระพฤหัสบดี
”	สติปฏฺฐาน สมฺมปฺปธาน อิทฺธิปาทปาฐ	”	พระราหู

สวด สปฺปุริสธมฺม อริยธน สมฺมาสมาธิปริขารปาฐ สำหรับ พระศุกร์
„ อาฆาฏวตฺถุ วินยปาฐ „ พระเกตุ

สมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งบทซัดตำนานสำหรับพระธรรมนั้น ๆ ด้วย สวดสลับกับโหรบูชา ได้ทำพิธีนวครหายุสมธรรมที่วังสมเด็จเจ้าฟ้า ฯ กรมพระยาบำราบปรปักษ์เป็นครั้งแรก ครั้นถึงปีชวด พ.ศ. ๒๔๒๓ เมื่อพระชันษาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึง ๒๕ ปี เป็นเบญจเพส ทรงพระราชปรารภจะทำการพิธีเฉลิมพระชันษาในปีนั้นให้พิเศษกว่าที่ทำมาแต่ก่อน มีพระราชดำรัสหารือสมเด็จเจ้าฟ้า ฯ กรมพระยาบำราบปรปักษ์ จึงกราบทูลให้ทรงทำพิธีนวครหายุสมธรรม และได้ทำในงานหลวงในปีนั้นเป็นต้นมาทุกปี และผู้อื่นก็ทำตามในเมื่อทำบุญฉลองอายุเมื่อเข้าเขตต์สำคัญเช่นซายิดเป็นต้น ใช้เป็นแบบแพร่หลายสืบมา

พิธีสวดนวครหายุสมธรรมแต่แรกสวดกว่า ๔ ชั่วโมงจึงจบ มาถึงในรัชกาลที่ ๖ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงพระดำริตัดพลความออก คงไว้แต่หัวข้อตัวพระธรรม เดี๋ยวนี้จึงสวดได้จบเพียงเวลาราว ๒ ชั่วโมง การสวดนวครหายุสมธรรมก็นับเป็นพระปริตอย่างหนึ่ง จึงได้แสดงอธิบายไว้ในตำนานนี้

